

Дослідження сутності професійної правосвідомості юриста

У науковій статті автором проводиться аналіз наукових поглядів про сутність професійної правосвідомості юриста через призму її розмежування від правосвідомості. Автором розкривається основні ознаки професійної правосвідомості юриста, якими виступають професійне зайняття юридичною діяльністю, наявність спеціальної освітньої і практичної підготовки її суб'єктів, які утворюють професійну групу. Подається авторське розуміння терміну «професійна правосвідомість», що може вживатися для позначення поняття, яке відбиває правову свідомість юристів як соціальної групи і якісно своєрідний рівень сприйняття правових явищ.

Ключові слова: професія, свідомість, правосвідомість, юрист, діяльність, правозахист.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку українського суспільства можемо з впевненістю констатувати, що необґрунтовано забутою є проблема дослідження професійної правосвідомості, як виду правової свідомості, яка є одним з найвпливовіших суб'єктивних чинників її функціонування й розвитку. На наш погляд, саме професійна правосвідомість зумовлює роль правотворчої і правореалізаційної діяльності та виступає у певній мірі важливою гарантією прав та свобод людини і громадянина. Важливим фактором, який забезпечує досконалість форми й змісту джерел права, є професійна правосвідомість. На рівні правореалізації професійна правосвідомість забезпечує відповідні права та свободи через правозастосовчу, правозахисну й правоконсультативну діяльність. Дослідження сутності професійної свідомості загалом та юриста зокрема, є актуальною проблемою теорії держави і права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в юридичній літературі на протязі останніх п'яти років незначна кількість наукових праць присвячується вивченню професійної правосвідомості. Проте варто зауважити, що окремі аспекти даної проблеми були предметом наукового дослідження таких науковців як Ю. М. Грошевий, В. В. Мухін, П. М. Рабінович, С. С. Сливка. Саме незначна кількість сучасних наукових досліджень проблеми професійної правосвідомості обумовлює необхідність розкриття сутності професійної правосвідомості загалом та юриста зокрема.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є розкриття основних положень сутності професійної правосвідомості та на цій основі визначити власне бачення розуміння професійної правосвідомості юриста. Із визначеної мети основними завданнями є: по-перше, дослідження наукових поглядів щодо сутності професійної правосвідомості; по-друге, розкрити сутність професійної правосвідомості юриста через її групову приналежність до правосвідомості, по-третє, запропонувати власне авторське визначення професійної правосвідомості юриста, по-четверте визначити основні положення сутності професійної правосвідомості юриста.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науці теорії держави і права нерідко зустрічаємо наукові погляди про те, що професійну правосвідомість розглядають як вид групової правосвідомості [1, с.27; 2, с.9; 3, с.19]. Проте у рамках означеного підходу існують різні напрямки. Так, за ознакою правової освіченості суб'єктів правосвідомості остання поділяється на повсякденну (масову) і професійну юридичну свідомість [4, с.31]. Тут професійна група як суб'єкт професійної правосвідомості виділяється на підставі наявності спеціальної юридичної освіти. Водночас цю ознаку належить визнати недостатньою, оскільки правосвідомість суб'єктів, які мають формальну юридичну освіту, далеко не завжди набуває якості професійної. Так П. М. Рабінович пропонує вирізняти за характером діяльності її носіїв правосвідомість професійно-юридичну, науково-юридичну, професійно-неюридичну, непрофесійну [5, с. 70-71]. В даному випадку, акцент зроблений на практичні сторони, а теоретичний, освітній залишається на другому плані, що теж, як ми вважаємо, є не зовсім точним.

Доцільно зауважити, що ще за радянських часів, коли сфера професійної юридичної діяльності мала одержавлений характер, професійна правосвідомість, як вид групової, окремими науковцями розглядалася як правосвідомість службовців державного апарату [6, с. 167] Безперечно, що в такому разі має місце безпідставно звужений підхід до розуміння професійної правосвідомості як різновиду групової. В якості одного з різновидів групової правової свідомості виділяє професійну

правосвідомість й В. О. Чефранов – це та свідомість, що притаманна особам, які безпосередньо зайняті в сфері правової діяльності, пов'язаної із застосуванням норм права [7, с.27]. Тут також професійна правосвідомість не виправдано обмежується діяльністю осіб, які займаються застосуванням права. Але окрім цього існує і правоконсультативна, і правозахисна професійна юридична діяльність.

На наш погляд, найповніше і найпослідовніше особливості професійної правосвідомості як різновиду групової розкрив М. Я. Соколов. Він виходить з того, що професійна правосвідомість притаманна лише юристам, а терміни «правосвідомість юристів», «професійна свідомість юристів», «професійна правосвідомість», «професійно-юридична свідомість» учений вживає як тотожні, такі, що співпадають, є рівнозначними [8, с.11]. Правосвідомість юристів визначається науковцем як одна з колективних форм правової свідомості, що виступає системою правових поглядів, знань, почуттів, ціннісних орієнтацій і інших структурних утворень правової свідомості спільності людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, що потребує спеціальної освітньої і практичної підготовки [8, с. 11].

На наш погляд, основними ознаками професійної правосвідомості виступають професійне зайняття юридичною діяльністю, наявність спеціальної освітньої і практичної підготовки її суб'єктів, які утворюють професійну групу.

Варто також зазначити про наступний підхід, суть якого полягає в тому, що професійна правосвідомість розглядається як вид (рівень) свідомості правової, який виокремлюється на підставі глибини й особливостей сприйняття правових явищ [9, с. 17; 10, с.48].

Провівши узагальнення наукових поглядів варто зазначити, що на нашу думку, термін «професійна правосвідомість» може вживатися для позначення поняття, яке відбиває правову свідомість юристів як соціальної групи і якісно своєрідний рівень сприйняття правових явищ. Іншими словами, професійну правосвідомість можливо вивчати і як різновид групової, і як специфічний спосіб опанування правової дійсності. Більше того, вважаємо, що її тлумачення виключно як правової свідомості юристів є однобічним, неповним. Воно зосереджено на дослідженні проблем формування групової професійної правосвідомості, її взаємодії і взаємозв'язку з індивідуальною й суспільною правосвідомістю. У той же час питання, так би мовити, якості професійної свідомості (притаманні їй спеціальні правові знання, переконання, навички, почуття, їх співвідношення, взаємодія з іншими видами суспільної свідомості) залишаються в певному розумінні на другому плані. Саме тому, ми вважаємо, доцільно провадиться аналіз професійної правосвідомості юриста, як певного специфічного рівня сприйняття права та явищ, пов'язаних з ним, і як різновиду групової правосвідомості. За такого підходу професійна правосвідомість може бути досліджена як правова свідомість юристів, сутність та особливості якої конкретизуються у змісті правової ідеології і правової психології, в системі притаманних юристам правових знань, уявлень, ціннісних орієнтацій.

Доцільно наголосити на тому, що професійна правосвідомість має власне призначення, у якому виражаються її сутність і соціальна роль. Таке призначення виявляється в ідеальному типі професійної правосвідомості. Можемо сміливо стверджувати, що правосвідомість юриста-практика відрізняє не просто стійке позитивне ставлення до права та практики його застосування, а солідарність з правовими приписами, розуміння корисності, необхідності і справедливості їх реалізації, звичка дотримуватися правового закону. В рамках даної позиції ідеальна правосвідомість юриста передбачає поважне ставлення до права й закону, а необхідним компонентом професійної свідомості юристів визнається установка на активну правомірну і професійно значиму поведінку. На наш погляд, така соціально-правова установка включає: а) готовність юриста до активного використання своїх професійних прав з метою захисту особистої безпеки громадян, їх прав і свобод, законних інтересів, точне й неухильне дотримання правових норм; б) готовність до справедливого, відповідального і свідомого виконання свого професійного обов'язку; в) прагнення вдосконалення права відповідно до загальнолюдських морально-правових цінностей.

Варто зауважити, що професор Ю. М. Грошевий, досліджуючи структуру професійної правосвідомості суддів виділив такі її елементи: 1) пізнавальний, змістом якого є система власних знань про право; 2) оціночний, куди входить система оцінок про справедливість або несправедливість правових заборон, ефективність правових приписів кримінально-процесуальної форми для досягнення цілей і завдань правосуддя; 3) вольовий, який виступає як усвідомлення юридичних прав та обов'язків, покладених на суддів, готовність до здійснення своїх повноважень відповідно до цілей і завдань правосуддя; 4) поведінковий, що регулює вибірковість поведінки судді під час здійснення ним професійних функцій, а також професійну систему правил поведінки; 5) елементи соціально-правової психології [11, с. 173].

Ці положення в цілому є правильними, але тільки за умови, якщо під цією ідеальною правосвідомістю юриста ми будемо мати на увазі професійну правосвідомість як певний специфічний якісний рівень сприйняття правових явищ. Немає достатніх підстав включати в групову професійну правосвідомість установку на неухильну реалізацію правових цінностей. Правосвідомість професійна індивідуальна чи групові в цьому сенсі може бути хибною, тобто деформованою. За приклад можна навести дослідження правосвідомості студентів МДУ ім. М. В. Ломоносова. Результати означеного соціологічного дослідження свідчать про те, що студенти юридичного факультету сприймають нормальними явища фінансових та економічних злочинів [12, с.82]. У даному випадку має місце деформована групові професійна правосвідомість, яка проходить першу стадію свого формування. Юрист може бути високопрофесійним у своїх знаннях та вмінні їх використовувати, але мати метою своєї діяльності неправові цілі.

Висновки. Підсумовуючи проаналізовані вище положення, доходимо до наступних висновків про те що сутність професійної правосвідомості юриста характеризується наступними положеннями.

По-перше, коли ведемо мову про найбільш загальне призначення професійної свідомості як якісного рівня опанування правової дійсності, то, вважаємо, ним є забезпечення збереження та подальшого розвитку правопорядку й правової справедливості в суспільстві. З огляду на це доцільно включити в теоретичну модель професійної правосвідомості ціннісно-правові орієнтації, установки як окремий її елемент. Ідеться про те, що професійній правосвідомості властиве не тільки знання базових правових цінностей, а й готовність втілювати їх у життя в процесі повсякденної юридичної практики.

По-друге, професійна правосвідомість юриста з точки зору глибини пізнання правових явищ становить собою спеціалізовані правові знання, вміння, навички, переконання, почуття, за допомогою яких здійснюється предметна юридична діяльність. Вона відрізняється особливим підходом до права як інструмента юридичної діяльності. Отже, суттєвою ознакою професійної правосвідомості юриста є її яскраво виражений праксеологічний характер, що зумовлює специфіку пізнання правових явищ через професійно-правову свідомість. Така специфіка визначається унікальним сполученням теоретичних та емпіричних елементів сприйняття правової дійсності, яке змістовно розкривається через розгляд взаємодії і співвідношення правосвідомості професійної з науковою й повсякденною.

По-третє, професійна правосвідомість юриста розкриває практичний смисл наукових правових категорій і понять, тобто перетворює їх зміст на практичну свідомість, що виражається у професійній діяльності юристів і формах, які опосередковують цю діяльність.

По-четверте, професійна правосвідомість юриста володіє значно більшим обсягом пам'яті: у неї вища здатність до прийому, перероблення, зберігання й використання правової інформації. На наш погляд, це пов'язане з тим, що в результаті юридичної освіти і професійної юридичної діяльності у юристів формуються так зване юридичне мислення, вміння оперувати мовою права, тобто його понятійно-категоріальним апаратом.

По-п'яте, професійна правосвідомість юриста дозволяє досягати за допомогою належних юридичних засобів необхідних юридичних цілей. Завдяки їй певні суб'єкти вміють ефективно користуватися юридичним інструментарієм. Це є можливим завдяки такій особливості розглядуваного виду правосвідомості, як наявність у ньому сталих поведінкових елементів. Одних правових знань недостатньо для успішного здійснення професійних функцій. Важливо, щоб вони трансформувалися у відповідні переконання, професійні звички, традиції, навички, вміння, орієнтовані на дотримання закону, на захист законних прав та інтересів суб'єктів права тощо.

По-шосте, практичний (поведінковий) компонент професійної правосвідомості юриста, на наш погляд, є максимально розвиненим. Він акумулює в собі правові знання, емоції, почуття, які концентруються в правових установках. Для практичного рівня професійної правосвідомості юриста характерні найвищі форми правової активності – правотворчість, правозастосування, правове виховання. Розглядуваний компонент охоплює: а) вміння тлумачити і застосовувати закон; б) володіння юридичною мовою, тобто вміння адекватно, грамотно виражати свої думки в усній і письмовій формі за допомогою юридичних понять, категорій, конструкцій згідно з законами побудови юридичного тексту (усного чи письмового); в) психологічні навички професійного правового спілкування тощо.

Джерела та література

1. Чефранов В. А. Правовое сознание как специфическая разновидность социального отражения / В. А. Чефранов. – Харьков: ХЮИ, 1973. – С. 27.
2. Соколов Н. Я. Профессиональное сознание юристов / Н. Я. Соколов. – Москва: Наука, 1988. – С. 9 – 12.

3. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури / Ю. М. Тодика. – Харків: РАЙДЕР, 2001. – С. 19.
4. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсисянц. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 270.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Посібник для студ. / П. М. Рабінович. – Вид. 3-є. – К.: Радянська шк., 1994. – С. 70, 71.
6. Лукашева Е. А. Социалистическое правосознание и законность / Е. А. Лукашева. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 167.
7. Чефранов В. А. Правовое сознание как специфическая разновидность правового отражения / В. А. Чефранов. – Х.: ХЮИ, 1973. – С. 27.
8. Соколов Н. Я. Профессиональное сознание юристов / Н. Я. Соколов. – М.: Наука, 1988. – С. 11.
9. Сапун В. А. Социалистическое правосознание и реализация советского права / В. А. Сапун. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1984. – С. 17.
10. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода / А. В. Поляков. – СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – С. 445.
11. Грошевий Ю. Роль професійної правосвідомості судді у формуванні рішення суду: кримінально-процесуальний аспект / Ю. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – С. 173.
12. Арутюнян С. Л. Правосознание студентов МГУ им. М.В. Ломоносова: отдельные показатели социально-криминологического анализа / С. Л. Арутюнян // Вестн. МГУ. Сер. 11. Право. – 2000. – № 1. – С. 82.

Куренда Л. Исследование сущности профессионального правосознания юриста. В научной статье автором проводится анализ научных взглядов о сущности профессионального правосознания юриста через призму ее разграничения от правосознания. Автором раскрываются основные признаки профессионального правосознания юриста которыми выступают профессиональное занятие юридической деятельностью, наличие специальной образовательной и практической подготовки ее субъектов, которые образуют профессиональную группу. Сформулировано авторское понимание термина „профессиональное правосознание”, который может употребляться для обозначения понятия, которое отражает правовое сознание юристов как социальной группы и качественно своеобразный уровень восприятия правовых явлений. Профессиональное правосознание возможно изучать и как разновидность групповой, и как специфический способ освоения правовой действительности. Автор считает, что ее толкование исключительно как правового сознания юристов является односторонним, неполным. Оно сосредоточено на исследовании проблем формирования группового профессионального правосознания, ее взаимодействия и взаимосвязи с индивидуальным и общественным правосознанием.

Ключевые слова: профессия, сознание, правосознание, юрист, деятельность, правозащита.

Kurenda L. Study of the Essence of Professional Legal Awareness of Lawyer. In this scientific article the author analyzes scientific views about the essence of professional legal awareness of lawyer through the prism of its delineation from legal awareness. The author reveals the basic features of the lawyer's professional legal awareness that are shown by his professional legal activities, availability of special education and practical training of its subjects, which form a professional group. A new understanding of the term "professional legal awareness" was formulated by the author. It can be used to refer to a concept that reflects the legal consciousness of lawyers as a social group and qualitatively distinctive level of perception of legal phenomena. In other words, the professional legal awareness can be investigated either as a kind of collective or as a specific way of mastering the legal reality. Moreover, we believe that its interpretation solely as legal consciousness of lawyers is one-sided and incomplete. It focuses on the study of the problems of forming a collective professional legal awareness, its interaction and relationship with individual and public legal awareness.

Keywords: profession, consciousness, legal awareness, lawyer, activities, defense of rights.

УДК 340.15(4+477)

О. Лаба

Механізм взаємодії правових систем Ради Європи та України

Статтю присвячено аналізу відповідних правових засобів та процедур, котрі повинні мати місце для реалізації механізму взаємодії правової системи Ради Європи та правової системи України. Гармонізація та уніфікація правових систем Ради Європи та України передбачає: 1) систематизацію правових матеріалів Євросоюзу і Ради Європи; 2) порівняльно-правове дослідження правових систем Ради Європи, України та виявлення їх особливостей; визначення оптимальних форм здійснення уніфікації чи гармонізації, найбільш